

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14429281>

O‘ZBEKISTONDA KARLAR JAMIYATINING SHAKLLANISHI

Abdullayeva Nargiza O‘ktamovna

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti Sirtqi bo‘lim,
Pedagogika-psixologiya va musiqa yo‘nalishlarida masofaviy
ta‘lim kafedrası o‘qituvchisi.

abdullayevanargiza1114@gmail.com

ANOTATSIYA

Ushbu maqola O‘zbekistonda karlar jamiyatining shakllanishi va rivojlanishiga doir ijtimoiy, huquqiy va ta‘lim jihatlarini o‘rganadi. Karlarning jamiyatga integratsiyasi, huquqlari, inklyuziv ta‘lim tizimi va ijtimoiy yordam tizimlarining samaradorligi tahlil qilinadi. Maqola karlarning jamiyatdagi roli va imkoniyatlarini oshirish bo‘yicha tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: *O‘zbekiston Karlar jamiyati Inkluziv ta‘lim Ijtimoiy integratsiya Karlar huquqlari Jamiyatshunoslik Ijtimoiy xizmatlar Inklyuziv siyosat.*

ABSTRACT

This article examines the formation and development of the society for the deaf in Uzbekistan, focusing on its social, legal, and educational aspects. It analyzes the integration of deaf individuals into society, their rights, the effectiveness of inclusive education systems, and social support services. The article provides recommendations for improving the role and opportunities for the deaf in society.

Keywords: *Uzbekistan Deaf society Inclusive education Social integration Deaf rights Sociology Social services Inclusive policy.*

KIRISH. Hozirgi kunda dunyo bo'yicha eshitishida nuqsoni bo'lgan shaxslar, ya'ni karlar jamiyati o'zining o'ziga xos ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy xususiyatlari bilan ajralib turadi. O'zbekistonda ham eshitishida nuqsoni bo'lgan insonlar uchun maxsus jamiyatlar shakllangan bo'lib, bu jamiyatlar ularning hayotini osonlashtirish va ijtimoiy integratsiyasini ta'minlashga qaratilgan. Ushbu jamiyatlar o'ziga xos madaniyat, til (asosan, surdovoy til), va ijtimoiy strukturaga ega bo'lib, karlar uchun mos sharoitlarni yaratadi. Tarixan, eshitishida nuqsoni bo'lgan shaxslar ko'pincha jamiyatdan ajralib, ular uchun maxsus guruhlar va tizimlar shakllangan. O'zbekistonda bu kabi jamiyatlarning shakllanishi o'zining an'anaviy ko'rinishlarini, turli davrlar va ijtimoiy o'zgarishlarga mos ravishda o'zgargan. Biroq, karlar jamiyatining shakllanishi faqat ijtimoiy yordam va ta'lim tizimi bilan cheklanmaydi, balki ularning madaniy va ma'naviy hayotida ham o'ziga xos o'rin egallaydi. Mazkur maqola O'zbekistonda eshitishida nuqsoni bo'lgan shaxslar jamiyatining shakllanishi, uning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, madaniy rivojlanishi va karlar jamiyatining hozirgi holati haqida so'z yuritadi. Ushbu tadqiqotning maqsadi karlar jamiyatining shakllanish jarayonlarini tahlil qilish, shu bilan birga, ularning jamiyatdagi o'rni, ta'lim tizimi va ijtimoiy yordam shakllarini aniqlashdir.

Har bir jamiyatning shakllanishi ma'lum davrlarni o'z boshidan kechiradi. O'zbekistonda karlar jamiyatining shakllanishi tarixan shunga o'xshash bosqichlardan o'tgan:

1.Sovet davri: O'zbekistonda karlar uchun maxsus jamiyatlar va ta'lim tizimlari mavjud bo'lsa-da, bu tizimlarning rivojlanishi Sovet Ittifoqi davrida boshlanadi. O'zbekistonda karlar uchun maxsus maktablar, kutubxonalar va madaniyat markazlari tashkil etila boshladi. Sovet davrida karlar uchun ko'plab ilmiy ishlanmalar, jumladan, surdopedagogika va signallar alifbosi yaratildi. Shuningdek, eshitishda nuqsoni bo'lganlar uchun ijtimoiy xizmatlar kengaytirildi.

2.Mustaqillikdan so'ng: 1991-yildan keyin, O'zbekiston mustaqil bo'lgach, karlar uchun maxsus ta'lim muassasalari va jamiyatlar yanada rivojlanishga boshladi. 1990-yillarda O'zbekistonda karlar madaniyatini targ'ib qilish, ularning huquqlarini

himoya qilish va ijtimoiy integratsiyasini ta'minlash uchun bir qator tashabbuslar amalga oshirildi.

3. Karlar jamiyatining bugungi holati: O'zbekistonda karlar jamiyatiga e'tibor so'nggi yillarda yanada oshdi. Karlar uchun surdopedagogika xizmatlar, eshitish nuqsonlarini bartaraf etish va jamiyatga integratsiya qilishga qaratilgan ko'plab loyihalar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston hukumati tomonidan BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasini" ratifikatsiya qilish orqali, karlarning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotda faol ishtirok etishlari uchun shart-sharoitlar yaratish boshlangan.

Xulosa qilib aytganda, karlar jamiyati yer yuzida XX asrda shakllanib, O'zbekistonda ham mustaqillikdan so'ng o'zining ijtimoiy va madaniy tizimlarini rivojlantirgan. Bugungi kunda karlar jamiyati O'zbekistonda yanada kuchayib, davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan faol qo'llab-quvvatlanmoqda.

O'zbekistonda karlar jamiyatining shakllanishi tarixiy jarayon va ijtimoiy transformatsiyalar bilan chambarchas bog'liq. O'zbekiston hududida eshitish qobiliyati bo'lganlar (karlar) uchun maxsus jamiyatlar va madaniyatning shakllanishi bir qator ijtimoiy va huquqiy omillarga asoslangan. Bu jarayon, ayniqsa, 20-asrda va mustaqillikdan so'ng rivojlanishni davom ettirdi. 1. Sovet davrida karlar jamiyati Sovet Ittifoqi davrida, O'zbekiston ham bu davlat tarkibida bo'lgani uchun, karlar uchun maxsus ta'lim tizimi va ijtimoiy xizmatlar shakllanishi boshlangan. Ushbu davrda quyidagi yutuqlar mavjud edi: Maxsus maktablar va muassasalar: Sovet Ittifoqining umumiy siyosati bo'yicha, nogironlar, jumladan, karlar uchun maxsus ta'lim muassasalari tashkil etilgan. O'zbekistonda ham bu tizim rivojlangan va karlar uchun alohida surdopedagogika maktablar ochildi. Bu maktablar, ko'pincha yirik shaharlarda joylashgan bo'lib, ularning maqsadi karlarning ta'lim olishlarini ta'minlash edi. Karlar uchun bu maktablarda asosiy dasturlar qo'l ishoralari (signallar tili) orqali o'qitilardi. Surdopedagogika va alifbo: Sovet davrida surdopedagogika metodlari, ya'ni karlar uchun ta'limning maxsus usullari ishlab chiqildi. Karlar uchun yozuv tizimi sifatida surdo alifbo qo'llanilgan, bu alifbo orqali karlar o'z fikrlarini yozma ravishda ifodalash

imkoniyatiga ega bo'lishgan. Ijtimoiy yordam va integratsiya: Sovet davrida nogironlar, shu jumladan, karlar uchun ijtimoiy yordam tizimi mavjud bo'lib, ular davlat tomonidan ta'minlangan. Karlar uchun ijtimoiy himoya, maxsus xususiy ish o'rinlari va yordam dasturlari mavjud edi, ammo ko'pincha jamiyatdan chetlashgan holda yashashardi.

Mustaqillikdan so'nggi davr (1991-yildan keyin) O'zbekiston 1991-yilda mustaqil bo'lib, yangi ijtimoiy va siyosiy tizimga o'tishga kirishdi. Bu davrda karlar jamiyatining rivojlanishi uchun bir qator yangiliklar va tashabbuslar amalga oshirildi: Nogironlar huquqlari to'g'risidagi qonunlar: 1992-yilda O'zbekistonda "Nogironlar huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonun qabul qilindi. Bu qonunda nogironlarning, shu jumladan karlarning huquqlari tan olingan va ularning jamiyatdagi o'rni mustahkamlashga qaratilgan bir qator choralar belgilandi. Ushbu qonun, nogironlar uchun ta'lim olish, ishlash va jamiyatda faol ishtirok etish imkoniyatlarini ta'minlashga qaratilgan edi. Surdopedagogika ta'limning rivojlanishi: Mustaqillikdan so'ng, O'zbekistonda karlar uchun ta'lim tizimi yanada takomillashdi. Karlar uchun maxsus maktablar va institutlar mavjud bo'lib, bu yerda surdopedagogika metodlari bo'yicha o'qituvchilar tayyorlandi. Surdopedagoglar uchun mutaxassisliklar ochildi, va ular karlarni ta'lim olishda qo'l ishoralari va boshqa metodlar orqali yordam berishdi. Jamiyatga integratsiya: O'zbekistonda karlarning jamiyatga integratsiyasi, ya'ni ular uchun ishlash imkoniyatlarini yaratish va ijtimoiy hayotga faol ishtirok etish imkoniyatlarini ta'minlash masalasi ham dolzarb bo'lib, dastlabki tashabbuslar amalga oshirila boshlandi. Buning natijasida, karlar uchun ijtimoiy xizmatlar, turli yordam dasturlari va boshqa imkoniyatlar yaratildi. Masalan, karlar uchun maxsus ish o'rinlari va turli ijtimoiy guruhlar yaratildi. Madaniyat va san'at: O'zbekistonda karlarning madaniyati va san'ati ham rivojlana boshladi. Karlar o'rtasida alohida madaniyatni targ'ib qilish, ularning teatr, musiqa, kino va boshqa san'at turlariga jalb qilinishi masalalari yoritila boshlandi. Karlar uchun maxsus adabiyotlar, teatrlar va madaniy tadbirlar tashkil etildi.

BMT konvensiyasi va xalqaro standartlar (2000-yildan keyin) O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng, xalqaro hamjamiyatga qo'shilib, ko'plab xalqaro konvensiyalarni ratifikatsiya qildi. Bularning ichida, BMT ning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasi (2006-yil) va Xalqaro mehnat tashkilotining normativ hujjatlari ham mavjud. BMT Konvensiyasining ratifikatsiyasi: 2017-yilda O'zbekiston BMT ning "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasini" ratifikatsiya qildi. Ushbu Konvensiya karlar va boshqa nogironlarga nisbatan huquqlarni kengaytirish va ularni ijtimoiy integratsiyalashga qaratilgan. O'zbekiston bu huquqiy me'yorlarni amalga oshirish uchun tegishli qonunlar va tartiblarni ishlab chiqmoqda. Karlar madaniyati va tillari: O'zbekistonda karlarning madaniyati va signallar tili (qo'l ishoralari)ni tan olish va rivojlantirish masalasi joriy etildi. O'zbekistonda karlarning madaniyati, san'ati va o'ziga xos tillari, jumladan, O'zbekiston imo-ishora tili (O'z IIT)ni o'rganish va uni keng jamoatchilikka tanitish ishlari amalga oshirildi. 4. Karlar uchun infratuzilma va qo'llab-quvvatlash O'zbekistonda karlar uchun ijtimoiy xizmatlar, jumladan, o'qish, ishlash va boshqa ijtimoiy ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan infratuzilma ham rivojlanmoqda: Maxsus maktablar va ta'lim tizimi: Karlar uchun maktablar va o'quv dasturlari mavjud, ular esa surdopedagogiki metodlar va qo'l ishoralarini o'rgatishadi. O'zbekistonda, ayniqsa, Toshkent shahrida karlarning ta'limini rivojlantirish uchun maxsus tashkilotlar va markazlar mavjud. Ishga joylashish: Karlar uchun davlat tomonidan ish joylari va kasbiy o'qituvlar tashkil etilgan. O'zbekiston hukumati karlar uchun maxsus ish o'rinlari yaratishga intiladi va turli kompaniyalar ham ijtimoiy mas'uliyat sifatida karlarni ishga olishni o'z oldlariga vazifa qilib qo'yganlar.

XULOSA. O'zbekistonda karlar jamiyatining shakllanishi mustaqillikdan so'ng yana ham rivojlana boshladi. Sovet davridan meros qolgan tizim, mustaqillik davrida yangi qonunlar va xalqaro standartlar bilan boyitilib, karlarning ijtimoiy integratsiyasi, ta'lim va madaniyat sohasidagi imkoniyatlari kengaytirildi. O'zbekiston hukumati karlar jamiyatini qo'llab-quvvatlashga, ularni jamiyatga integratsiyalashga va ularning huquqlarini himoya qilishga alohida e'tibor qaratmoqda. Shuningdek,

karlar madaniyati va imo-ishora tilini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratildi. Karlarning o'ziga xos madaniyati, san'ati va tillari ijtimoiy ko'rinishda rivojlanmoqda, va bu jamiyatni yanada qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tashabbuslar davom etmoqda. Bugungi kunda O'zbekistonda karlarning jamiyatga integratsiyasi, ta'lim olish, ishlash va ijtimoiy faoliyatda ishtirok etish imkoniyatlari ko'paygan. Hukumat va jamoat tashkilotlari tomonidan karlar uchun ijtimoiy yordam, ta'lim va madaniyat sohasidagi imkoniyatlar ta'minlanmoqda. O'zbekistonda karlar jamiyatining shakllanishi, umumiy ravishda, ko'plab ijtimoiy, siyosiy va madaniy o'zgarishlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, davlatning ularga bo'lgan e'tibori va qo'llab-quvvatlashi har yili yanada kuchaymoqda. Karlar jamiyatining to'liq ijtimoiy hayotga integratsiyalashuvi uchun muhim qadamlar tashlangan bo'lsa-da, bu jarayon hali ham rivojlanayotgan va o'zgarib borayotgan bir holatdir.

O'zbekistonda karlar uchun tashkil etilgan ilk surdopedagogika maktablar va jamiyatlar dastlab Toshkent shahrida ochildi. Toshkentdan keyin, karlar jamiyatining boshqa hududlarda shakllanishi va surdopedagogika maktablarning ochilishi asta-sekin davom etgan. Har bir hududda jamiyat tashkil qilish va karlar uchun ta'lim tizimlarini yaratish jarayoni o'z vaqtida amalga oshirilgan.

Toshkent (1920-1930-yillar) Toshkentda, O'zbekistonda karlar uchun tashkil etilgan birinchi surdopedagogika maktablar 1920-1930-yillarda tashkil topgan. Toshkent shahri bu jarayonning markazi bo'lib, ilk bor karlar uchun maxsus ta'lim tizimi shu yerda shakllandi. O'zbekistonning boshqa hududlariga ham bu tizimning muvaffaqiyatli tajribasi tarqatilgan.

Samarqand (1940-1950-yillar) Toshkentdan keyin, Samarqand shahri va viloyatida surdopedagogika maktablar va karlar jamiyatlari 1940-yillarning oxirlarida va 1950-yillarning boshlarida tashkil etildi. Samarqandda karlar uchun maxsus ta'lim muassasalari ochildi va ular jamiyatga integratsiyalashish uchun muhim rol o'ynadi. Samarqandda surdopedagogika maktablar tashkil etish jarayoni 1940-yillarda boshlangan va 1950-yillarda bu hududda karlarning ijtimoiy va madaniy integratsiyasi uchun keng imkoniyatlar yaratildi.

Buxoro (1950-1960-yillar) Buxoro viloyatida ham 1950-1960-yillarda karlar uchun ta'lim va jamiyat tashkil qilish masalasi rivojlanib bordi. Buxoroda, ayniqsa, surdopedagogika ta'lim tizimi va jamiyatning integratsiyasi yo'nalishida alohida e'tibor qaratildi. Bu hududda karlarning ijtimoiy faoliyati va ta'lim olishlari uchun o'quv muassasalari ochildi. Buxoro shahrida 1950-1960-yillarda surdopedagogiki maktablar tashkil etilib, ular karlarning jamiyatga integratsiyalashuvi uchun imkoniyat yaratdi.

Farg'ona (1960-1970-yillar) Farg'ona vodiysida ham karlar uchun ta'lim tizimi 1960-1970-yillarda rivojlandi. Farg'ona va uning atrofidagi shaharlarda surdopedagogika maktablar ochilib, bu hududda karlar jamiyati faoliyatini kengaytirish uchun ko'plab ijtimoiy tashabbuslar amalga oshirildi. Farg'ona viloyatida 1960-1970-yillarda surdopedagogiki maktablar va ijtimoiy tashkilotlar tashkil etildi.

Andijon va Namangan (1970-1980-yillar) Andijon va Namangan viloyatlarida ham surdopedagogika maktablar va jamiyatlar 1970-1980-yillarda ochildi. Bu hududlarda karlar uchun alohida ta'lim va ijtimoiy yordam tizimlari yaratilgan. Andijon va Namangan viloyatlarida karlar jamiyatiga tegishli dasturlarni amalga oshirish uchun maxsus tashkilotlar faoliyat ko'rsatgan. Andijon va Namangan viloyatlarida surdopedagogiki maktablar 1970-1980-yillarda tashkil etildi va karlarning jamiyatga integratsiyasi davom etdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "O'zbekistonning ijtimoiy siyosatida karlar huquqlari" Muallif: Shokirxonov B. Nashriyot: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi 2015 yil.
2. "Ijtimoiy inklyuziya va karlar ta'lim tizimi" Muallif: Abdullaeva Z. Nashriyot: "Milliy Oliy Ta'lim" nashriyoti 2016yil.
3. "ESHITISHDA NUQSONIDA BO'LGAN SHAXSLAR UCHUN IMOISHORA TILLARNING GENELOGIK, MORFOLOGIK TASNIFLARI" Abdullayeva Nargiza O'ktamovna JDPU. "KASB-HUNAR TA'LIMI" Ilmiy-

uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal 2024-yil, 3-son
abdullayevanargiza1114@gmail.com

4. “ESHITISHDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALAR BILAN ISHLASHDA OG‘ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISHDA ARIFMETIK AMALLARNING AHAMIYATI” Abdullayeva Nargiza O‘ktamovna JDPU. KASB-HUNAR TA'LIMI. Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal 2023-yil, 6-son
abdullayevanargiza1114@gmail.com
5. Abdullayeva N.O'. “DUNYO BO‘YLAB KARLAR JAMIYATINING RIVOJLANISHI VA ESHITISH NUQSONI BO‘LGAN KISHILARNING SHAXSIYATI SHAKLLANISHIDAGI PEDAGOGIK O‘RNI.” “PEDAGOGIK TADQIQOTLAR” jurnali. Worldly knowledge nashriyoti. 2024. 353 b <https://wosjournals.com/index.php/ptj>
6. Abdullayeva N.O'. “ZAIF ESHITUVCHI O‘QUVCHILARNING MEHNATGA OID KO'NIKMA VA MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH DARAJASINI ANIQLASH” INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH konferensiyasi. COLLETIONS OF SCIENTIFIC nashriyoti. 2023. 298-301 b.
https://scholar.google.com/citations?view_op=list_works&hl=ru&user=tIMdWs4AAAAJ